

Innledning til diskusjonsaften i Oslo Militære Samfund

4. november 2002

ved

John O Egeland

Ansvarlig redaktør i Dagbladet

FORSVARETS EVNE TIL Å KOMMUNISERE MED SAMFUNNET

"Bare der hensynet til rikets sikkerhet, operasjonssikkerhet, interne saksforberedelser og personvern gjør det nødvendig, kan informasjon unntas offentlighet".

Forsvarssjef Sigurd Frisvold i heftet "Forsvarets informasjonsstrategi"

Det er sjelden pressemeldinger har noen innvirkning på sin samtid. Pressemelding nr. 31/2002 fra Forsvarets Informasjonstjeneste kan vise seg å være et unntak. Meldingen er knapp, den inneholder bare fem setninger samt overskriften "Forsvaret rydder blindgjengere på Hjerkin". Men den har allerede fått politisk betydning:

Uten melding 31/2002 ville Forsvaret vært i større problemer i klasebombsaken enn det som er tilfelle. Meldingen er så langt det eneste bevis på at ledende offiserer ikke har drevet konspirasjon mot politiske vedtak. Forsvaret bør merke seg at denne "gevinsten" er et resultat av åpenhet i forhold til offentligheten.

Mediene bør merke seg at pressemeldingen lå ute på Forsvarsnett i flere dager før den ble plukket opp av Nationen. Det sier noe om et annet problem: Norske mediers svake tradisjon når det gjelder kritisk journalistikk i forsvars- og sikkerhetspolitiske saker.

Med jevne mellomrom blir representanter for pressen bedt om å diskutere forholdet til "de andre": Næringslivet, organisasjonene, de statlige institusjonene. Bak dette kan man ofte skimte ønsket om en ny idyll der motsetninger løses eller i det minste glettes ut. Det er den gamle norske drømmen om at vi til syvende og sist er et eneste stort fellesskap. Det er drømmen om at løven skal gresse sammen med lammet. Om at båten blir til mens du ror.

Jeg tror ikke på den drømmen. Som alle andre samfunn er vårt fylt av motsetninger, konflikter og særinteresser. I en tid hvor informasjon har politisk, økonomisk og strategisk betydning, er det ingen grunn til å tro på idyll mellom mediene og andre samfunnsaktører. Alle aktører har informasjon de vil holde for seg selv, av mer eller mindre aktverdige grunner. Denne informasjonen står øverst på medienes ønskeliste. Av slikt blir det interessekamp.

I forholdet mellom pressen og forsvaret finnes i tillegg enda en dimensjon: En grunnleggende kulturforskjell. Denne gir seg mange utslag:

- I mediene er åpenhet vår ideologi og grunnmuren for arbeidet. I forsvaret gjelder? naturlig nok - "need to know".
- Pressefolk har som oftest liberale holdninger og en liberal livsstil. Offiserene preges derimot ofte av en konservativ livsholdning og livsstil.
- Offiserene tror på kommando og konsekvens. Vi er skeptiske til alle typer pekefinger og makthavere.

Det handler altså om ulik historisk kultur der offiserene opplever seg som en del av en hierarkisk organisasjon mens mediefolkene ønsker å være individualister og frispillere. Å få til god kommunikasjon mellom så ulike grupper er ikke lett. For dette sitter dypt. Så sent som i første halvdel av 90-tallet ble det gjennomført en meningsmåling blant kadettene ved Krigsskolen som viste at 51 prosent oppfattet pressen som motspillere.

Kanskje er den sann, påstanden som stadig blir gjentatt når vårt tema diskuteres: "Det er få yrkesgrupper som er mer rede til å misforstå hverandre enn journalister og militære" (S.F. Crozier/1954).

Mitt utgangspunkt er at forsvaret fremdeles har et betydelig troverdighetsproblem, skapt og utviklet gjennom den kalde krigen og vedlikeholdt opp til vår tid av uklar informasjonspolicy og misforstått korpsånd. Forsvarets internasjonale engasjementer har i tillegg skapt æregne problemer. Jeg skal belegge dette med noen eksempler.

Rett etter påske 1978 befant Dagbladets medarbeider Jan-Erik Smilden seg i en sør-libanesiske landsbyen Kawkaba. Byen kom under hard palestinsk skytning, noe som førte til at den første nordmannen ble såret under oppdrag i Sør-Libanon. Tilbake i den norske leiren ønsket vår mann å teste informasjonsnivået og spurte derfor bataljonssjefen om noe hadde skjedd. Vedkommende offiser trodde journalisten hadde vært i Israel under episoden, og svarte derfor "Her er alt stille og rolig". Taushet fulgte da han ble konfrontert med journalistens egne observasjoner på stedet.

Det er lenge siden 1978, men at problemet fremdeles eksisterer kom fram da Dagbladet høsten 2000 avslørte hvordan norske KFOR-soldater hadde banket opp en kosovoalbaner i Kosovo Polje. Rett nok fikk vi tidlig bekreftet sentrale opplysninger i saken, men motviljen i forhold til informasjon og opprydding var tydelig hele veien. Det var først da Dagbladet fikk tilgang på et bilde av albaneren lenket til et gjerde i leiren at det ble utdelt refs og norsk politi ble koblet inn. I denne saken opplevde vi forsvaret som lite villige til å ta tak i problemet og drøfte saken med oss til tross for at norske overgrep i utenlandstjeneste i høyeste grad må ansees å være et offentlig anliggende.

Bildet er selvfølgelig ikke helsvart. På kontoen for god og åpen informasjon bør Kursk-eksplosjonen nevnes. I denne saken opplevde vi Forsvaret som konstruktiv og sannferdig kilde og at informasjonsapparatet fungerte.

Men det kan ikke stikkes under en stol at mange norske journalister er skeptiske til forsvarets informasjonsevne. De føler seg usikre på hvordan gradering, hemmelighold og politiske hensyn påvirker innholdet i den informasjonen de får. Og ennå kaster den kalde krigens propaganda lange skygger. Jeg tenker f. eks. på den merkelige holdningen til hvordan man "antok" at amerikanske marinefartøyer ikke hadde med seg atomvåpen under tokt i norske farvann (og i norske havner). Jeg tenker på benektelsene omkring ulike lyttestasjoner og systemer, på den pinlige strutsepolitikken da Stay Behind-systemet ble avslørt etter en razzia hos en skipsreder. Osv.

De siste ukene har jeg snakket med journalister som har erfaring fra bl.a. Unifil, KFOR og Enduring Freedom eller som har fulgt forsvars- og sikkerhetspolitikken gjennom mange år fra ulike lytteposter. De sier uten unntak at informasjonen er betydelig bedret, og at personellet de møter har bredere kunnskaper enn før. Mye er forbedret, til dels i betydelig grad. Men samtidig peker de på en foruroligende internasjonal tendens som tydelig har kommet fram under væpnede konflikter de seinere år: Det er snakk om en kontrollert åpenhet der styrt informasjon utgjør en vesentlig del av innholdet. Jeg mener den norske deltakelsen i krigen i Afghanistan viser at de samme tendensene har grobunn hos oss.

Bakteppet for det vi ser nå er Vietnam-krigen. Informasjonsstrategien styres etter doktrinen "Aldri mer Vietnam". Vietnam var siste gang avisreportere, pressefotografer og TV-team med kamera fikk gå i felten sammen med soldater.

Etter den krigen var generalene overbevist om at medienes rapporter var en viktig grunn til nederlaget.

For korrespondentene oppførte seg jo ikke som under 2. Verdenskrig eller Korea-krigen. Journalistenes lojalitet var først og fremst knyttet til det journalistiske oppdraget, ikke til presidentens krig eller nasjonen. Denne oppfatningen av journalister som mulige femtekolonnister har ført til at de er holdt på armlengdes avstand i alle militære operasjoner USA har deltatt i de seinere år: Grenada, Panama, Irak, Afghanistan. For ikke å snakke om britene og styringen av informasjonen under Falklandskrigen.

Og hvor står vi her i landet? Det er med vantrø mange av oss har observert hva som har skjedd etter at krigen mot Jugoslavia snudde opp ned på våre forestillinger om forsvarets oppgaver og Norges plass i det internasjonale samfunnet. Vi har hatt styrker på bakken i Afghanistan og i luften, vi kan bli dratt inn i en krig mot Irak. Dette burde ha snudd opp ned på alle gamle forestillinger om forsvaret og norsk sikkerhetspolitikk. Som Dagbladets medarbeider Torgeir Larsen skrev i en kommentar i går:

"Norges forsvar er i dag politikk, Norges bidrag i storpolitikken. Forvandlingen er dramatisk, norske soldater sendes for å drepe eller bli drept, men forvandlingen skjer nærmest uten politisk debatt".

Denne påstanden er langt fra enestående. Situasjonen beskrives tilsvarende presis av forsvaret selv, nærmere bestemt i heftet "Forsvarets informasjonsstrategi", der det bl.a. heter:

"Sikkerhetspolitisk debatt i samfunnet er så godt som fraværende, og diskusjoner om Forsvaret inkluderer i altfor liten grad det brede lag av befolkningen."

Vi står altså oppe i en dramatisk forvandling av forsvars- og sikkerhetspolitikken. Vi har fått en ny rolle som krigførende i internasjonale konflikter. Og hva skjer:

- Politikerne har lagt seg så lavt som et fuglereir på Jæren. Lederen av Stortingets Forsvarskomiteé skjønner ikke at det er noe problem at det er taust om krigen i Afghanistan. Dessuten handler den om kvinnefrigjøring. Og forsvarsministeren nektet lenge å svare på noe som helst om operasjonene i Afghanistan.
- Forsvaret valgte også størst mulig taushet. Mens kampene pågikk svarte de amerikanske talsmennene ved hovedkvarteret i Tampa, Florida at alle spørsmål om norske styrker måtte besvares av talsmenn for det norske forsvaret. Men her hjemme ble det sagt at man ikke kunne gi informasjon utover det amerikanerne ga. Det er definisjonen på en informasjonsblokade.
- Krigsdeltakelse under andre lands kommando har folkerettslige problemer. De oppsto sist vinter en debatt om hvilke folkerettslige normer (bl.a. når det gjaldt fanger) som lå til grunn for norsk deltakelse? Våre egne normer eller amerikanernes. Her var forsvarsledelsen svært lite meddelsom om hvilke prinsipper de la til grunn for å sikre at norske soldater ikke handlet i strid med folkeretten.
- Et sentral spørsmål som kommandostrukturen, dvs. forholdet mellom beslutninger som kunne tas i felt og hva som krevet klarering hjemmefra, vet vi lite eller ingenting om.
- Endelig ble sikkerheten for personellet og deres familier brukt som hovedargument for den omfattende tausheten. Her ble det valgt en mer restriktiv linje enn amerikanerne, men uten at det ble gitt noen informasjon om eventuelle konkrete trusselscenarier.

Jeg kan ikke? Som en utpreget sivilist? bedømme hele bakgrunnen for valget av en minimumslinje når det gjelder den informasjon som gis om Norge som krigsdeltaker.

Fagmilitære vurderinger som gjelder sikkerheten til norsk personell vil selvfølgelig de fleste av oss respektere. Men samtidig spør vi oss om hvilken sammenheng det er mellom den militære og den politiske tausheten.

Er det virkelig noen som tror at man kan holde hemmelig at Norges forsvarspolitik er dramatisk endret og at endringen kan få store konsekvenser?

For situasjonen er en annen nå enn den gang forsvaret var distriktspolitikk, fienden klar og politikerne deilig samstemte, helst bak lukkede dører. Vi er i ferd med å få et høyteknologisk forsvar hvor en vesentlig del av kapasiteten er beregnet på internasjonalt engasjement. Verneplikten som demokratisk element svekkes dag for dag. Vi deltar i krigshandlinger langt hjemmefra.

Det sier seg selv at dette krever en avklaring av informasjonsstrategien. Det er ren strutsepolitikk å tro at et lite land som Norge i lengden kan føre "hemmelig" krig, at vi kan gjemme oss bak stormaktenes skjold. Dagens informasjonsstrategi er laget for en annen tid, og i retningslinjene sies også ettertrykkelig at de gjelder i fredstid.

Det er ikke lenger nok. Taushet blir umulig den dagen den første norske soldaten kommer hjem i en plastikkbag, enten det er fra Afghanistan, Irak eller et annet sted. Da vil folk ha svar. Fra politikerne. Og fra forsvaret.